

In dit nummer:

Het korte leven van Bernhard Hora Buma

De bel van de laatste dorpsomroeper

Historisch gegroeide verwarrende situaties

Tussen de Gasten

Maurits Clant van Hanckema

Waarom mist het postkantoor de dakruiter

Nieuwbouw op historische grond

Informatiebord op Faan

Periodiek van de Historische Kring Zuidhorn

8^e jaargang nr. 2

December 2018

Redactie

Nico Attema
Anne Drentje
Kees Kugel

Druk

RCG Groningen

Bestuur van de HKZ

<i>Voorzitter</i>	<i>P. H. Pellenbarg</i>	
<i>Secretaris</i>	<i>Vacant</i>	<i>secretarishkz@gmail.com</i>
<i>Penningmeester</i>	<i>A. Fennema</i>	
<i>Overige leden</i>	<i>G. van Agteren-Birza en H.Koot</i>	

Archief

W. Renkema. Archief is in het gemeentehuis

Website

www.historischekringzuidhorn.nl

Inhoud

Het korte leven van Bernhard Hora Buma	Blz. 4
De bel van de laatste dorpsomroeper	Blz. 10
Historisch gegroeide verwarrende situaties	Blz. 13
Tussen de Gasten	Blz. 15
Maurits Clant van Hanckema	Blz. 19
Waarom mist het postkantoor de dakruiter	Blz. 25
Nieuwbouw op historische grond	Blz. 26
Informatiebord op Faan	Blz. 30

ISSN: 2589-2487

Foto: vroegere fort St. Sebastiaan, nu Chama, aan de Ghanese kust. De vesting behoorde in de 19e eeuw tot de 'Nederlandse bezettingen ter kust van Guinea'. Zie het verhaal over Bernhard Hora Buma blz.4

Aan de lezer

In 2011 verscheen het proefnummer van dit periodiek van de Historische Kring Zuidhorn dat nu al zijn 8e jaargang beleeft. Redactieleden en gastschrijvers vulden sinds 2011 de 32 bladzijden van dit contactblad met een variatie aan onderwerpen. Over de mensen die deze drie dorpen tussen Hoendiep en Oude Riet vroeger bevolkten en over de gebeurtenissen die zich in het gebied van de oude gemeente Zuidhorn hebben afgespeeld.

Die geschiedenis staat weliswaar voor een groot deel beschreven in de vele boeken die onder auspiciën van de Historische Kring werden uitgegeven maar er duiken toch altijd weer nieuwe vragen en gegevens op waarover het een of ander te vertellen valt.

In dit nummer staat Kees Kugel stil bij de persoon van Maurits Clant die leefde in een roerige tijd waarin de positie van de (land)adel behoorlijk veranderde. Maurits die aanvankelijk nog werd betiteld als *heer van Hanckema* werd in de tijd van de patriotten 'gedegradeerd' tot *burger* Clant.

Anne Drentje wijdt zijn aandacht oudergewoonte aan merkwaardige zaken zoals het feit dat de wegen (adressen) langs het Van Starkenborghkanaal *Hoendiep* heten. Of aan vragen als: waar is de bel van de dorpsomroeper van Noordhorn gebleven of wat gebeurde er met het torentje dat op het oude postkantoor stond.

En Nico Attema schrijft over het trieste lot van Bernhardus Fedde Hora Buma. De enige zoon van Johan Hora Buma, en zijn beoogd opvolger als heer van Klinckema.

Verder treedt Piet Pellenbarg op als gastschrijver met een verslag over de lange voorgeschiedenis van een op te richten gedenkteken bij het Faan. Een gezamenlijk project van Aeldakerka en de HKZ dat uiteindelijk de vorm kreeg van een informatiebord. Op de achterflap van dit nummer vind u daarvan een afbeelding.

We hopen dat de inhoud van dit nummer u zal bevallen.

De redactie

Het korte leven van Bernhard Hora Buma

Het Koninkrijk der Nederlanden bezat tussen 1815 en 1872 op de zogenaamde Goudkust van Afrika een aantal handelsposten: 'De Nederlandse Bezettingen ter kust van Guinea'. De jonge Zuidhorner Bernhard Fedde Hora Buma van Klinckema was korte tijd gezaghebber in één van deze vestigingen. Wie was hij, hoe kwam hij daar terecht en hoe is het hem vergaan?

Komaf

Bernhard had objectief gezien alle kansen om wat van zijn leven te maken. Zijn vader was Johan Hora Buma, heer van Klinckema. En zijn grootvader waarnaar hij vernoemd werd, was een van de rijkste Friezen van zijn tijd. Grootmoeder Rolina was een telg uit het geslacht Hora Siccama en erfgename van Klinckema. Kortom; deze Bernhard moet een onbezorgde jeugd gehad hebben en alle mogelijkheden om carrière te maken in het nog jonge Koninkrijk der Nederlanden dat behoefte had aan competente mensen voor nijverheid, handel en bestuur. Te meer omdat hij opgroeide tussen ooms en neven Siccama en Buma die belangrijke (ambtelijke) posities innamen.

Jeugd

Bernhard werd geboren in Ouderkerk a/d Amstel op 11 mei 1830 en was de enige zoon van Johan Hora Buma en Janke Simons. Toen hij tien jaar was verhuisde het gezin naar Zuidhorn waar het zijn intrek nam in het nieuwe landhuis dat zijn vader had laten bouwen op de plaats van het eeuwenoude Klinckema. Een buitengoed dat al sinds 1672 eigendom van de familie was. Gezien zijn leeftijd heeft Bernhardus nog een deel van zijn jeugd in Zuidhorn doorgebracht. Al is het goed mogelijk dat hij in perioden dat hij naar de (latijnse) school ging bij familie in Groningen of Leeuwarden verbleef.

Een veelbelovende start

Op enig moment, maar vóór 1853, treedt hij als boventallig ambtenaar in dienst bij de Posterijen. In onze ogen nu misschien een wat nederige positie voor een jongeman uit een gegoede familie maar bedenk, dat Bernhard niet gestudeerd had en ook, dat het heel normaal was dat patriciërskinderen op deze manier aan een carrière begonnen; niet zelden zie je de op de laagste trede gestarte Lycklemas á Nijeholt of Van Eysingas na verloop van tijd belangrijke posities bekleden in het bankwezen of in het landsbestuur.

Kortom, de jonge Bernhard leek een zelfde veelbelovende start te maken als vele anderen uit zijn milieu. In 1853 krijgt de surnumerair Hora Buma zijn eerste promotie. Hij wordt, bij Koninklijk besluit, bevorderd tot 'commies der derde klasse' van de Posterijen. Zijn standplaats wordt in het bericht jammer genoeg niet genoemd. Maar waarschijnlijk was het Assen, want uit een krantenbericht van 15-7-1854 blijkt dat B.F. Hora Buma één van de spuitgasten van de (vrijwillige) brandweer is die dat jaar, wegens vertrek uit de gemeente, vervangen moeten worden.

Bij Koninklijk besluit van den 20sten Julij 1853, n°. 85, zijn benoemd:
 tot commies der posterijen van de 1ste klasse, de heer *R. Wolters*,
 thans commies van de 2de klasse;
 tot commiesen der posterijen van de 2de klasse, de heeren *J. H. L. Hogendijk* en *R. C. Ramaer*, thans commiesen van de 3de klasse;
 tot commiesen der posterijen van de 3de klasse, de heeren: *J. M. Brans*, *C. van der Leuw*, *C. Smitt Hz.*, jhr. *G. J. W. van Spengler*,
A. H. Molhuizen en *B. F. Hora Buma*, thans surnumerairen bij het vak der posterijen;

In 1853 doet Bernhardus zijn eerste stap op de carrièreladder. Hij wordt, bij Koninklijk besluit benoemd tot commies der 3e klasse bij de posterijen.

Kink in de kabel?

Maar een jaar later al wordt hij op eigen verzoek eervol ontslagen. Waarom? Nam hij ontslag omdat het werk hem niet beviel? Had hij een andere en passender baan in uitzicht? *Of was er druk op hem uitgeoefend om ontslag nemen en zo de eer aan zichzelf te houden?* Een opmerking die Martinus Popta, kleinzoon van Johan Hora Buma, in een brief aan Sybrand van Haersma Buma maakt doet vermoeden dat het laatste niet ondenkbaar is. Hij schrijft namelijk dat Bernhard 'geen brave broeder schijnt geweest te zijn'.

Z. M. heeft benoemd tot ontvanger der directe belastingen en accijzen te Oerdtgeest c. a. den Heer *H. van der Colff*.
 Z. M. heeft aan den Heer *B. F. Hora Buma*, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als commies 3de kl. bij het vak der posterijen; en benoemd bij het vak der posterijen: tot commies 3de kl. den Heer *J. H. Higy*; tot surnumerair den Heer *Jhr. J. L. van Sasse van Ysselt*; voorts

Nauwelijks is Berhardus commies der 3e klasse of hij wordt om mysterieuze redenen op eigen verzoek ontslagen. Wat hij daarna gedaan heeft, is onbekend.

Een nieuwe functie

Uit een advertentie van 4 september 1856 blijkt dat de jonge Hora Buma een nieuwe functie aanvaardde. Hij vertrekt dat jaar naar de westkust van Afrika om daar op een buitenpost aan de monding van de rivier Bossum- pra, het Nederlandse gezag te gaan vertegenwoordigen in de functie van '*adsistent resident*'. Het is onaantrekkelijke baan op een eenzame en ongezonde standplaats waar de levensverwachting kort is. Typisch een gebied waar je mensen voor straf naar toe stuurt. En inderdaad lijkt het erop dat Bernhard Fedde weinig keus had. Het was dit of . . . Ik citeer zijn eerder genoemde neef Martinus Popta die schrijft : '*dat grootva hem persoonlijk op de boot gezet heeft*' Was de 59 jarige, stokdove Johan Hora misschien met postkoets en boot van Groningen naar Rotterdam gereisd om er op toe te zien dat zijn zoon zich ook daadwerkelijk inscheepte? Of hield hij er rekening mee dat het wel eens de laatste keer zou kunnen zijn dat hij zijn zoon levend zag? Op 5 september vertrokken Bernhardus en twee collega's met de Benin onder bevel van de Groninger kapitein Mulder Drenth. Het werd een ongelooflijk lange reis. Pas in maart van het volgende jaar lijkt het schip bij Elmina voor anker te zijn gegaan. Moesten onderweg meerdere havens worden aangedaan? Speelden wind en andere omstandigheden een rol? Geen idee, maar vijf maanden aan boord van een klein schip lijken mij geen pretje.

Vertrokken passagiers: naar Batavia, per *Commissaris des Konings van der Heim*, kapt. A. van Hoogstraten: de heeren H. J. Lion en J. C. van der Zweep; naar St. George d'Elmina, per *Benin*, kapt. Mulder Drenth: de heeren **Hora Buma**, de Bruin en Hansen.

Op 4 september vertrokken drie jonge mannen naar de Westkust van Afrika. In het fraai gekalligrafeerde Koninklijk Besluit van 4 augustus 1856 no. 51 waren zij door Koning Willem III benoemd tot 'adsistent ter kust'. Onder hen, Bernhardus Fedde Hora Buma. De heren gingen een jaargeld van f 900,- verdienen, kregen vrij transport met voeding 1e klasse en drie maanden traktement als gratificatie plus het zelfde bedrag als voorschot. (Dagblad van ZuidHolland 7/9/1856)

St. Sebastiaan

Daarna zal de kennismaking met zijn nieuwe onderkomen een grote schok geweest zijn. En ook zijn werk zal hem weinig vreugde gebracht hebben. Een verslag uit die tijd maakt melding van het feit dat dit fort slechts bemand werd door een korporaal en enige inlandse soldaten en dat de taak van de

assistent resident daarin bestond dat hij toezicht moest houden op de (weinige) schepen en kooplieden die er zouden afmeren. Weliswaar was het deze functionaris toegestaan om voor eigen rekening handel te drijven, zoals Buma's voorganger Van Veersen deed. Maar Bernhardus Fedde zal daar nauwelijks aan toegekomen zijn. Hij zal zich vooral eenzaam gevoeld hebben.

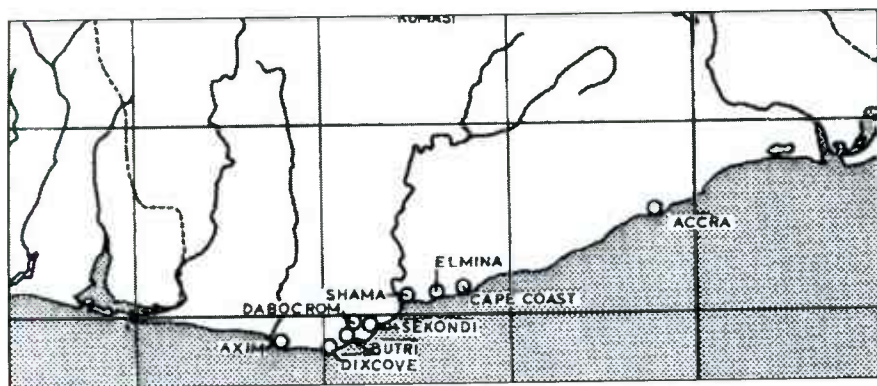
Deze prent van fort Sebastiaan werd een tiental jaren na de dood van Hora Buma getekend. De tekening geeft een beeld van de situatie aan de landzijde.

Wat gebeurde er in Chama tussen 1 april en 8 september?

Tijdens het schrijven van dit verhaal, zocht ik nog een laatste keer op internet. En tot mijn verrassing vond ik nu een gedegen verhaal uit 2011 waarin Wiete Hopperus Buma* dezelfde vragen stelde als ik nu. Voor het vinden van het antwoord raadpleegde hij het Nationaal Archief en las de dagen maandrapporten uit het jaar 1857. Daarmee kon hij de laatste maanden uit het leven van de jonge assistent resident reconstrueren. De nu volgende tekst stamt grotendeels uit zijn artikel.

De auteur schrijft: Op 27 maart, bijna één jaar na zijn vertrek uit Rotterdam, is Bernhardus op fort Elmina waar de gouverneur Derx zetelt. Deze deelt hem schriftelijk mede dat hij per 25 maart is benoemd tot assistent resident van het 35 km westelijk van Elmina gelegen fort St. Sebastiaan te Chama. In een brief aan zijn superieur doet Hora Buma vervolgens verslag van zijn aankomst '*Ik werd door de Chamasche bevolking onder geweervuur (eresalvo) ontvangen*' en '*de Koning en de regering kwamen circa ten 3 uren binnen om mij te verwelkomen*'. Tevens schrijft hij dat hij het onderhoud van de 8 hangmatdragers heeft betaald.

Het contact met gouverneur is frequenter dan ik (Hopperus Buma) had gedacht. Naast 2 á 3 brieven per week aan zijn chef hield Hora Buma ook een dagrapportage bij. De correspondentie en de dagrapportages geven een helder beeld van het eentonige, eenzame leven op het fort en van de bestuurlijke bezigheden van de 26-jarige assistent.

Aan de kust van het huidige Ghana lagen westelijk van Accra diverse versterkte handelsposten deels in Brits deels in Nederlands bezit.

Ziek

Op 23 augustus schrijft Bernhardus in zijn keurige handschrift een brief aan de gouverneur. Daarna stopt in het archief de correspondentie vanuit Chama.

Op 5 september schrijft de gouverneur de volgende brief aan Bernhardus: *'Van den Officier van Gezondheid alhier verneem ik dat Uweledelgestrengte zijne tussenkomst hebt ingeroepen om mij te verzoeken Uweledelgestrengte toe te staan naar Elmina te komen teneinde geneeskundige behandeling te ontvangen. Hoewel het gevoeglijk en mitsdien regel geweest ware dat verzoek direct tot mij te rigten, heb ik de eer Uweledelgestrengte te autoriseren indien uw toestand geneeskundige behandeling vordert, naar Elmina te komen.*

De Luitenant-kolonel Gouverneur ter Kuste van Guinea, J. van den Bossche'.

(Hij kreeg een reprimande omdat hij het verzoek niet rechtstreeks aan zijn chef had gericht! Zo ging dat in die dagen) De reis naar Elmina heeft de doodzieke Bernhardus niet meer gemaakt. Op 7 september schrijft hij nog een verzoek aan de Gouverneur in een erbarmelijk, bijna onleesbaar handschrift. De goede man moet zwaar ziek zijn geweest. De Gouverneur meldt de volgende dag aan de andere fortcommandanten in een ambtsbrief dat Assistent Hora Buma die morgen is overleden. Hij verzoekt de commandant van fort Oranje te Secundee om zich herwaarts te begeven om

een proces-verbaal op te maken. Na ruim vijf maanden 'ter kuste' en kort na zijn 27e verjaardag, was er al een 'whiteman's grave' voor de arme Bernhardus Fedde Hora Buma. Hij is ingeschreven in het Register van overledenen met de toevoeging 'zonder testament'. Of hij is begraven te Chama zelf of op Nederlandse begraafplaats te Elmina is niet bekend.

Op den 8 September 1857 is tot mijne diepe smart in den ouderdom van 27 jaren overleden mijn hartelijk geliefde eenige Zoon BERNHARDUS FEDDE HORA BUMA. Adsisistent-Resident en Commandant van het fort St. Sebastiaan bij Chama op de westkust van Afrika.
Zuidhorn 2 November 1857.

J. HORA BUMA.

Bovenstaand bericht verscheen in de Provinciale Drentsche en Asser courant. Twee maanden na het overlijden van Berhard Fedde.

Onder: Een deel van de correspondentie tussen Fort Sebastiaan en Elmina :

Medio april door de Engelse commandant te Dixcove (een plaats ten westen van Chama) een van diefstal verdachte Nederlander overgeleverd aan Bernhardus als vertegenwoordiger van het Nederlandse gezag; de diefstal bleek uiteindelijk niet te bewijzen. Op een ander moment krijgt hij van de koning van Sapoem "de persoon Koko Pon" overgedragen. Hij schrijft: 'Voor zover ik begripen kon schijnt de beschuldigde een kip op den weg loopende zijn bek te hebben afgesneden waarop hij palabber met de eigenares gekregen had en heeft, daar hij dronken was, getracht zich de hals af te snijden'. De meeste dagen gebeurde er echter niets opwindends; 17 mei: passeert ene stoomboot diepzee naar beneden. 19 mei: niets meldenswaardigs voorgevallen. 1 juni: geen bijzonderheden te melden. 2 juni: ankert de Amerikaanse bark John Swansey. Gezagvoerder H. Richards, groot 294 ton, 16 man equipage en lading van palmolie. 3 juni: arriveert de postbode van Axim naar Elmina. 7 juni: vaart een brik voorbij. Koers naar beneden. Veel berichten en rapportages gaan slechts over (redelijk bescheiden) handelsactiviteiten met de lokale autoriteiten. Opvallend is dat over de kleinste details verantwoording wordt afgelegd aan Elmina. Tevens is in het Nationaal Archief het register 'der Preventieve en Correctionele Gevangenen' aanwezig, waar in de maand juni de op het fort gedetacheerde soldaat Hobroek door Bernhardus wordt bijgeschreven 'met acht dagen provoost' (*cachot*) wegens 'dronkschap en onbehoorlijk gedrag in de wacht'.

** Wiete Hopperus Buma in 'Fedde Hora Buma 1830-1857'. De Buma Bode 2011 Editie IX)*

De bel van de laatste dorpsomroeper

In onze samenleving is gedurende de laatste eeuw enorm veel veranderd. Dat is een geweldige open deur natuurlijk. Het is toch leuk om er even bij stil te staan dat er ooit een dorpsomroeper was in de (oude) gemeente Zuidhorn. De dorpsomroeper liep door de straten en vroeg aandacht met zijn bel. En dan kon je horen waar een boeldag of verkoping zou worden gehouden, of wanneer je turf zou kunnen halen, of ander belangrijk lokaal nieuws. De laatste dorpsomroeper was Pieter van der Noord uit Noordhorn, overleden in 1959. Dat betekent dat tot 50 jaar geleden deze mededelingen op die manier werden gecommuniceerd. Je mag aannemen dat dit al eeuwenlang het gebruik is geweest, met wellicht als klein verschil dat in plaats van de bel ook wel een koehoorn of bazuin gebruikt werd. En de ontwikkelingen na 1959 zijn enorm: denk aan radio, telefoon, auto met luidsprekers, en ook 'buurt whatsapp'.

Destijds zag het gemeente-bestuur ook al dat met het overlijden een eind gekomen was aan een zeer oude functie en dat men daar graag een herinnering aan wilde bewaren. Een medewerker zou de bel -eigendom van de gemeente - weer ophalen uit het huis van de familie Van der Noord. Die bel zou dan een plekje in het gemeentehuis krijgen. Zie ook het bericht in het Nieuwsblad van hetNoorden van 1 februari 1960.

Bel van dorpsomroeper in Zuidhorns gemeentehuis

In de hal van het gemeentehuis in Zuidhorn staat sinds kort de glanzend gepoetste bel van de dorpsomroeper. De laatste man, die deze bel hanteerde, was P. v. d. Noord in Noordhorn, die de vorige zomer overleed. Van der Noord en zijn bel vormden een bekende verschijning in Noord- en Zuidhorn en zelfs daarbuiten is zijn stem gehoord.

Van der Noord, die in het dagelijks leven schoenmaker was, is 47 jaar dorpsomroeper geweest, een functie die hij van Hans Hekkema had overgenomen. Hij was de man die ruchtbaarheid gaf aan gebeurtenissen als veilingen, boeldagen en verkopingen van vlees over de vrijbank. In 1920, toen hij door een ziekte moeilijk ter been was en bovendien langzaam doof werd, was het zijn vrouw (die met de stoetkorf liep) die hem de eerste tijd terzijde stond.

De verdiensten waren voor de huidige omstandigheden niet groot, een kwartje voor een hele rondgang. Later werden die bedragen groter: twee, drie kwartjes en tenslotte een gulden.

Niet alleen voor de gemeente Zuidhorn was die bel een belangrijke herinnering; ook voor het gezin Van der Noord was hij emotioneel belangrijk, en waarschijnlijk regelmatig bepalend voor het gezinsleven. Als vader met de bel het dorp in ging betekende dit in feite een steuntje voor moeder en kon er wellicht een stoetje extra gekocht worden. En bij een verkoping was er voor vader vaak een sigaar van notaris of deurwaarder. In huis speelden de dochters natuurlijk 'omroepertje' waarbij vader steeds waarschuwde dat ze de bel-van-de-Burgemeester niet mochten laten vallen! Bij ziekte ging moeder de straat op met de bel, soms samen met de kinderen.

Begrijpelijk dat het heel moeilijk voor de familie was toen die belangrijke bel het huis uit ging. De dochters hebben in een schitterende brief aan de burgemeester het verzoek gedaan om een mooie foto van die bel of – wat je nu zou noemen – een replica. Burgemeester Stronkhorst heeft er voor gezorgd dat er een ingelijste foto met daarop de bel en een achtergrond met het gemeentewapen bij de familie Van der Noord is afgeleverd. En hij vermeldde in zijn brief opnieuw dat de bel een ereplaatsje had gekregen in het gemeentehuis.

NB. Vrijwel alles wat ik hierboven heb geschreven heb ik gevonden in het archief van de 'oude' gemeente Zuidhorn.

In het boek 'Gisteren voor de lens', uitgave van de Historische Kring (Profiel Bedum, 1983) staat op pagina 157 een foto van het huis van schoenmaker Pieter van der Noord aan de Torenstraat. De schrijver - J. de Wit - vermeldt daarbij: 'De koperen bel, waarmee hij (de dorpsomroeper) het dorp rond ging staat thans op de balie van het bureau gemeentewerken in Zuidhorn'. *Ik moet ik hierbij wel een kanttekening plaatsen: ik ga er van uit dat dit dezelfde bel is, die meer dan 20 jaar eerder naar het gemeentehuis was gebracht, maar ik weet dat niet zeker.*

Waar bleef de bel?

Maar waar zou die bel nu zijn? Het bureau gemeentewerken was op dat moment gehuisvest in de gemeentesecretarie (Wilhelminalaan). Een jaar of vijf later ontstond de nieuwe (grote) gemeente Zuidhorn. Dat bracht een forse reorganisatie met zich mee. En waar blijft dan de bel op de balie? Korte tijd daarna verhuisden alle gemeentelijke medewerkers (inclusief die van de oude gemeenten Grijskerk, Aduard en Oldehove) naar het nieuwe

gebouw aan de Hooiweg. Het is niet vreemd dat bijna niemand iets van die bel afweet, laat staan van een dorpsomroeper.

Er wonen in Zuidhorn en Noordhorn nog enkele gepensioneerde medewerkers. De heer Eding weet nog dat collega Bergman, die meer dan 40 jaar in dienst van de gemeente is geweest, destijds bij zijn 25-jarig jubileum in september 1985 een bel heeft gekregen. Als we na een afspraak op bezoek gaan bij de heer Bergman in Noordhorn staat de bel al op tafel! En de inscriptie op de bel vermeldt keurig de datum en het jubileum.

Op de foto produceert Bergman met de vernikkelde bel een prachtige en welluidende klank. Hij heeft nooit gehoord van een bel die door de dorpsomroeper was gebruikt. Wel weet hij zeker dat zijn bel op de balie heeft gestaan, want door een boze bezoeker is ooit met de bel op de balie geslagen. Gevolg: een flinke deuk, maar gelukkig nog steeds die heldere klank!

Historisch gegroeide verwarrende situaties.

Je hebt een straatnaam en een huisnummer, wat kan er nog misgaan? Zo dachten een jongen en een meisje die met de auto op zoek waren naar een te koop staand huis Hoendiep W zijde, nummer 64. Aanvankelijk strandden ze op de Brilweg in de verkeerssluis maar toen ze uiteindelijk in Briltil waren aangeland meenden ze ergens aan de overkant van het Hoendiep het gezochte huis te zien.

Helaas! Zij vroegen links, zij vroegen rechts en, hadden zij niet een

straatnamendeskundige ontmoet dan waren zij onverrichterzake huiswaarts gegaan. Want, de aangeboden woning ligt langs de zuidelijke oever van het Van Starckenborghkanaal, zo halverwege tussen de spoorbrug en Gaarkeuken.

Oorzaak

Oorspronkelijk lag hier het Hoendiep dat komend uit het zuiden bij Noordhornertolhek met een vrijwel haakse bocht verder liep in de richting van de Friese grens. De naamgeving van de beide oevers was tot deze bocht voor de hand liggend: Oost- en Westzijde.

Deze benamingen werd voorbij Noordhornertolhek nog voortgezet tot aan de gemeentegrenzen van Zuidhorn en Oldekerk, en die van Zuidhorn en Grijpskerk.

En zo doet zich langs het vroegere Hoendiep nu het Van Starckenborghkanaal de verwarrende situatie voor dat de noordzijde van het kanaal

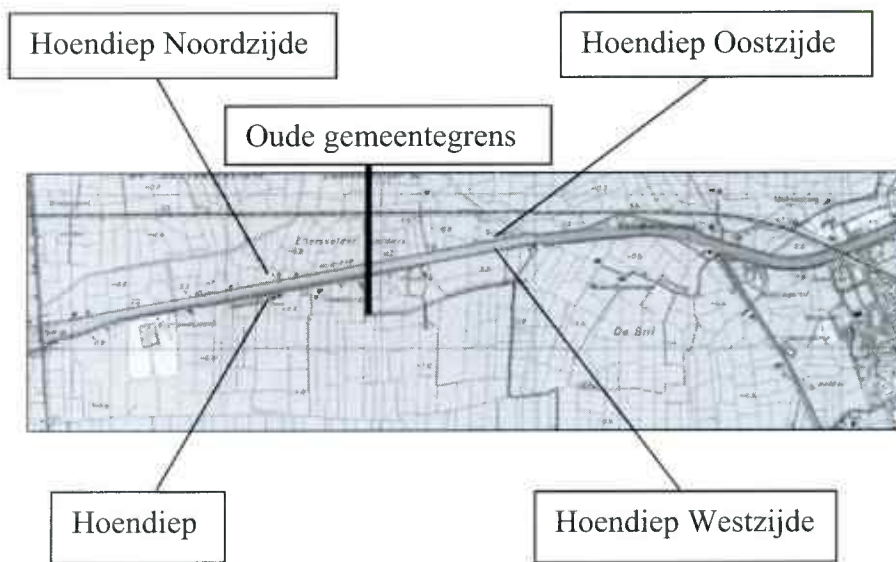
plaatselijk Hoendiep OZ en later Hoendiep NZ heet. Zoals het bord bij de molen de Zwakkenburger (foto) laat zien. En aan de zuidzijde van het kanaal heet het Hoendiep WZ en verderop alleen Hoendiep.

Vruchteloos overleg

Hoewel er vanuit de toenmalige gemeente Oldekerk in 1975 een voorstel werd gedaan om een einde te maken aan de onoverzichtelijke situatie wilden de naburige gemeenten Zuidhorn, Grootegast en Grijskerk hier niet op ingaan. Kennelijk voorzag men strubbelingen.

Een taak voor de gemeente Westerkwartier

Nu de nieuwe gemeente Westerkwartier per 1 januari 2019 alle hierboven genoemde oude gemeenten (en nog veel meer) omvat, lijkt ons dit bij uitstek een kwestie die nu eens en vooral kan worden opgelost. Het argument dat de postcode ondubbelzinnig de juiste plek aangeeft heeft geen betekenis, zolang die postcode niet vermeld staat op de straatnaambordjes.

NB. Een deel van de tekst in deze bijdrage is overgenomen uit de HKZ uitgave: 'Over straatnamen in Brilt, Noordhorn, Zuidhorn'.

Tussen de Gasten

Motto: Wat eenmaal weg is, komt niet weer terug

In de afgelopen maanden organiseerde de gemeente Zuidhorn een aantal bijeenkomsten waarin men zijn mening kon geven over de 'invulling' van het plangebied tussen de nieuwbouw van de Oostergast en De Gast. Dit gebeuren was de aanleiding voor het schrijven van de volgende bijdrage.

De prijs van de verstedelijking

Het grondgebruik, de ligging van boerderijen en de loop van paden en wegen in en rond het oude Zuidhorn en Noordhorn werden in grote mate bepaald door de hoogteverschillen. Zie de kaart uit 1856 (Fig.5). Anno 2018 is deze samenhang nog maar op enkele plaatsen en met enige moeite te herkennen.

De oude Rijksstraatweg paste nog min of meer binnen dit door natuurlijke factoren bepaalde patroon. Maar de spoorweg en het Van Starkenborghkanaal verstoorden het beeld ingrijpend. Daarna vormden de omleiding van de Friese Straatweg en de provinciale weg naar Niekerk samen met het Hoendiep de grenzen waarbinnen de uitbreiding van Zuidhorn plaatsvond.

Door de grootschalige nieuwbouw vanaf de jaren vijftig vervaagde het oude dorp. En ook het silhouet van de uit het vlakke gebied oprijzende rug verdween. Beetje bij beetje komen er steeds minder plaatsen waar nog iets te zien is van de oude samenhangen tussen het reliëf en de historisch gegroeide ruimtelijke structuur van de twee dorpen. Een structuur waarmee de architect Siekman in het eerste uitbreidingsplan van 1925 nog wél duidelijk rekening hield.

Vensters

Anno 2018 zijn er nog maar enkele plaatsen waar de kijker een vrije blik heeft op de zojuist genoemde samenhang tussen reliëf en bewoning op dit uiteinde van de zogenaamde 'Rolderrug', die grotendeels uit keileem bestaat en vrijwel evenwijdig loopt met de Hondsrug (Fig.1 t/m3).

Een van de laatste 'vensters op vroeger', het uitzicht op de oostkant van Gast tussen rotonde en brug, zou over enkele jaren wel eens verdwenen kunnen zijn. Tenzij men bij de invulling van dit plangebied serieus rekening houdt met de cultuurhistorische waarde van één van de laatste stukjes Oud Zuidhorn.

Fig. 1 Het eerste venster: de blik vanaf de Friese Straatweg op de westkant van Noordhorn. NB. De etalageaanbouw van garage Pijpker die het aanzicht verstoort is op deze foto niet te zien.

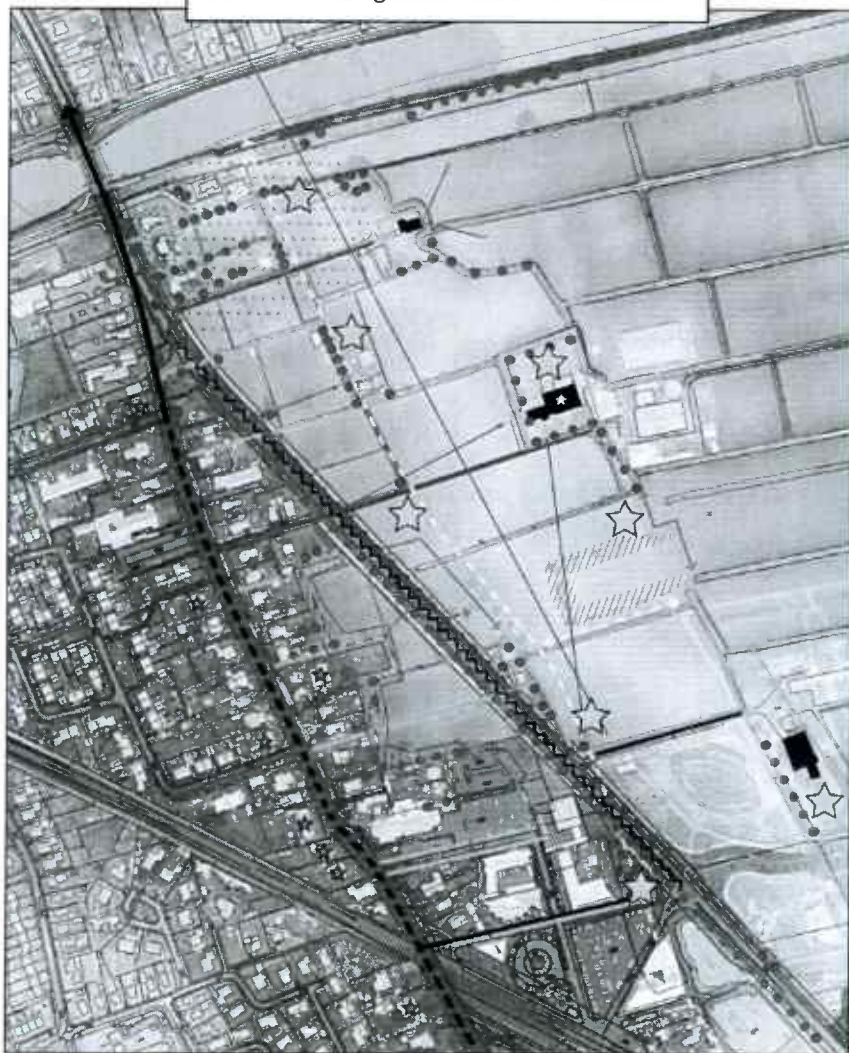

Fig. 2 Het tweede venster: het vrijwel onveranderde silhouet van Zuidhorn ten zuiden van de prov. weg naar Niekerk, met de tegen de rug gelegen boerderijen.

Fig. 3 Het derde venster is het zicht op de oostzijde van de Gast. Gezien vanaf de vroegere rondweg, of beter nog, gezien vanaf de Aviorstraat. Dit is het plangebied 'Tussen de Gasten' dat grote kans loopt zijn openheid compleet te verliezen en daarmee zijn herkenbaarheid als zachtglooiende 'valg' (helling) van de duizenden jaren oude keileemrug.

Zuidhorn Plangebied Tussen de Gasten

De 'kwaliteitskaart' stond centraal tijdens insprekrondes over de invulling van het gebied 'Tussen de Gasten'. Deelnemers konden hun ideeën op deze kaart kwijt. Zie voor kleur en voor legenda: Verslag Werksessie 2 22/3/2018 op website van de gemeente(nog) Zuidhorn.

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail :
hans.schipper@hetnet.nl

www.pijpker.nl

- Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- Reparatie, onderhoud en APK van alle merken

Toyota dealer

Pijpker

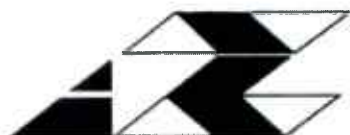
Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Gezellig uit eten?
Ook dat kan in ons mooie bedrijf

Tevens voor feesten en catering

De Gast 39 9801AB Zuidhorn
Tel. 0594-502143 www.balk-zalencentrum.nl

Administratiekantoor

Rossing

www.rossingadm.nl

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
9804 TG Noordhorn
Telefoon (0594) 50 25 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspecialzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijelijdsartikelen.

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel: 0594 502502
Fax: 0594 507649
(We bezorgen gratis)
e-mail: ahcwegman@cs.com
www.arnoldwegman.nl

Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)

RijwielhalKuis

...De tweewielerspecialist van Noordhorn

Graag tot ziens,
Anne en Jannes

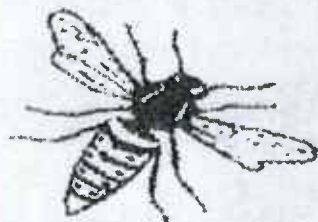
Industrieweg 30
9804 TG Noordhorn
Tel: 0594-507 707

Uit en thuis op een fiets van Kuis!

Rabobank

Ongediertebestrijding Matter

***Meidoornstraat 1
9804 SH Noordhorn***

www.mollencursus.nl

0594-503005

06-57584262

advies - zwambestrijding - vogelwering - vochtwering

Mijn advies

1. Handhaaf de bestaande 'open' situatie tussen beide lijnen (Fig.4), pleeg geen woningbouw en ga niet experimenteren in deze strook.
2. Herstel, voor zover mogelijk, de oude structuur van loodrecht op de as van de Gast gegraven sloten en oude reeën. Voor zover mogelijk, want de verbinding tussen tafelbrug en rotonde zal blijven. Maar **vooral**, reconstrueer het (zand) pad langs de Oostergast. Zie figuur 4 en 5.

Fig. 4: Lijn links geeft de loop van het oude pad over de Oostergast aan. De rechterlijn markeert min of meer de raai waarlangs de (verdwenen) boerderijen stonden. De ruimte tussen beide lijnen zou vrij moeten blijven van bebouwing.

3. Vergroot de aantrekkelijkheid van deze zone door twee wandelpaden (zand) aan te leggen. Het ene op het tracé van het vroegere pad over de Oostergast. Het andere langs de west (of oost-) kant van de bestaande weg naar Noordhorn. NB. De kwaliteit van deze wandelpaden wordt verhoogd door er een enkele of een dubbele rij bomen langs te planten.
4. Houd het terrein tussen deze beide wandelwegen onbebouwd en groen.
5. Laat de laatste boerderijen, of wat daarvan nog over is, staan.
6. Handhaaf de huidige (agrarische, groene) bestemming van de percelen tussen de huizen aan de oostzijde van de Gast en vroegere Rijksstraatweg.

Voordelen van deze keuze:

- Een brokje historisch cultuurlandschap blijft behouden.
- Alle inwoners en vooral de omwonenden krijgen er een aantrekkelijk wandelgebied bij.
- Het groene binnenterrein biedt mogelijkheden voor buitensport van de scholieren van de nabije basisscholen.

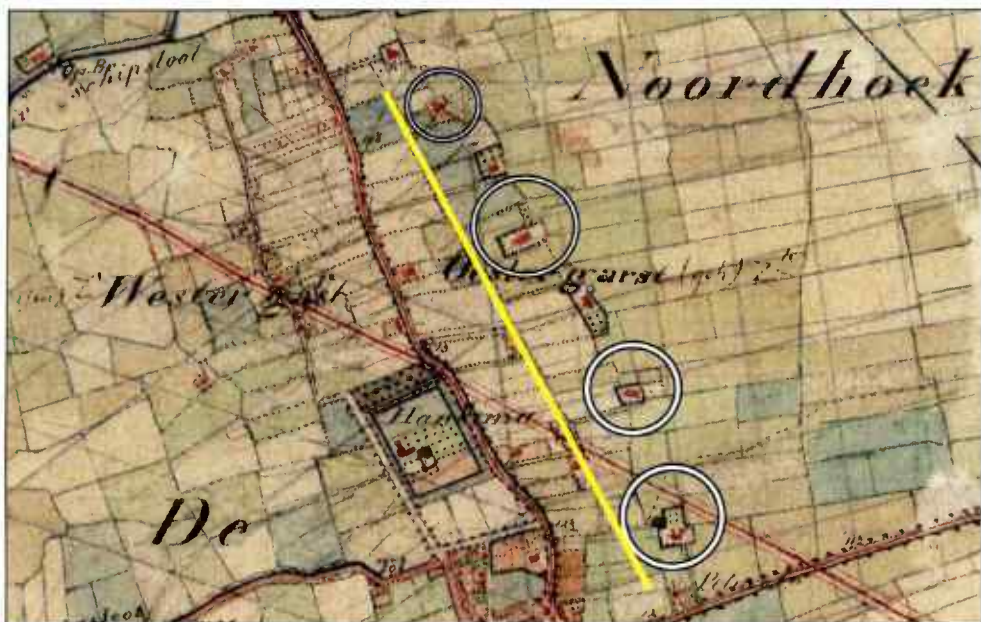

Fig. 5 De Oostergast op de Mil.top.krt. 1856. De lijn geeft het verloop van het pad over Oostergast aan. De omcirkelde gebouwen zijn de boerderijen die nu nog (voor een deel) langs de Oostergast staan. Van noord naar zuid: Sebastopol (alleen het voorhuis), de witte boerderij van Dijkstra (vroeger Aukema), de boerderij van (vroeger) Iwema, nu alleen nog het voorhuis. En tenslotte de boerderij van Scheeringa aan het Wilhelminaplantsoen die nog steeds als zodanig in gebruik is.

Tot slot: Misschien komt dit advies als mosterd na de maaltijd, toch hoop ik dat het de moeite waard was om het naar voren te brengen.

Van borgheer tot burger

Maurits Clant II, heer van Hanckema (1730-1804)

Van Maurits Clant II van Hanckema weten we niet zo heel veel. Door de jaren heen heb ik allerlei wetenswaardigheden over hem verzameld. In dit artikel staat alles wat ik van hem weet.

Jeugd

Maurits Clant van Hanckema, zoon van Edzart Jacob Clant en Alegonda Gruijs, is geboren in 1730. Als hij één jaar is, speelt zich niet ver van de borg Hanckema een drama af dat het barbaarse sluitstuk vormt van het beruchte door Rudolf de Mepsche gevoerde sodomieproces te Faan: op de gerechtsplaats van Zuidhorn worden tweeëntwintig mannen en jongens gewurgd en verbrand. Maurits is natuurlijk veel te jong om zich dat later te herinneren, maar hij zal er veel over hebben gehoord. Er is nog jaren over nagepraat in het dorp.

Familiebank en rouwbord

Maurits kijkt, als hij 's zondags in de bank van de familie Clant zit, altijd even naar het rouwbord voor zijn grootvader, waarnaar hij genoemd is en dat van zijn grootmoeder, die hij niet heeft gekend. Zijn vader Edzart is een belangrijk man in de regio. Hij is onder andere curator (bestuurder) van de Groningse Universiteit. De gedachten van Maurits gaan terug naar een roerige periode voor de stad Groningen.

Student in Groningen

We schrijven het jaar 1747. Een Frans leger is Zeeuws-Vlaanderen binnengetrokken. In de stad Groningen heerst een zeer gespannen sfeer. De stad is volgestroomd met boeren en burgers uit de provincie. Het volk eist van de stadsbestuurders meer invloed van de stadhouder. De regenten die het bestuur van de stad Groningen in handen hebben worden door het volk beschuldigd tegen het Oranjehuis te zijn. De sinds 1729 in functie zijnde stadhouder Willem IV is al een aantal malen feestelijk onthaald in de stad en hij is geliefd bij het volk. Een al lang bestaande onvrede komt tot een uitbarsting.

De woede van de massa richt zich tegen burgemeester Johan Geertsema, wiens huis wordt geplunderd. Huisraad en kleren worden op straat gegooid en de koets van de burgemeester wordt in het water gereden. De stadsbestuurders kunnen niet anders dan toegeven: de functie van stadhouder wordt erfelijk verklaard en hij wordt hoofdcurator van de universiteit. Maurits Clant kan zich nog goed herinneren hoe ook de studenten zich lieten horen, als kersverse rechtenstudent weet ook hij zijn mondje te roeren. In augustus 1748 loopt het weer uit de hand in de stad. Het blijde bericht dat er op 8 maart een prinsje is geboren (de latere stadhouder Willem V) is aanleiding tot het oplaaieren van heftige oranjesympathieën.

Als Maurits met zijn vader in de stad verschijnt, wordt hij door zijn medestudenten tot 'kolonel' van een regiment studenten benoemd.

Getooid met oranje sjerpen en linten trekken ze door de stad.

De optocht loopt uit op een groot feest.

Brieven aan Everdina

2 mei 1778. Maurits Clant van Hanckema zit aan zijn schrijftafel in een logement in Den Haag. Hij denkt aan thuis, aan zijn vrouw en twee kinderen op de Hanckemaborg. Hij heeft twee dochters, Alegonda van zeventien en Josina van vijf. Hij is in Den Haag als vertegenwoordiger van de Ommelanden in de Staten-Generaal. Altijd weer ziet hij op tegen de lange reis naar Den Haag en tegen het feit dat hij zijn vrouw en kinderen geruime tijd moet missen.

De reis naar Den Haag over land duurt meestal vijf dagen, als er onderweg niet teveel misgaat met de postkoets.

Niet zelden moet vier keer een wiel worden gerepareerd of slaat de koets om, vanwege de slechte conditie van de wegen. Er is een alternatief, waaraan Maurits Clant de voorkeur geeft: de Lemmerboot, een geregelde veerverbinding met zeilschepen tussen Amsterdam en Lemmer, over de Zuiderzee.

Last van slechte wegen heb je dan minder, maar je bent wel afhankelijk van een gunstige wind.

Zeer regelmatig schrijft hij brieven aan zijn vrouw Everdina Josina Lewe van Mathenesse. Daarin vertelt hij wat hij heeft meegemaakt in Den Haag en hij informeert naar het welbevinden van zijn vrouw en kinderen.

Zijn dochter Alegonda wordt door vader Maurits in zijn brieven 'de lieve Gonje' genoemd. Josina noemt hij 'Sijntje pop'. Tot zijn vrouw richt hij zich in zijn brieven consequent met: 'Hoog Wel Geboren Vrouwe'.

Voor 't ovvrige. So schijnt desen mijn
 alleronderdanigst respect uwe Hoog Wel
 Geborene te hebben. en de kinders
 voor mij te willen kussen, met
 betuiginge van altoos te zijn
 Hoog Wel Geboren, en seer Geliefde Vrouw
 's Hage den
 13. April 1779.

M. J. Geboren Onderdanige
 Gehoorzame, en Liefhebber Man
 Clant

Het slot van deze brief van Maurits Clant aan zijn vrouw luidt: Voor 't ovvrige zo sluite desen na mijn alleronderdanigst respect Uwe Hoog Wel Geborene gemaakt te hebben en de kinders voor mij te willen kussen, met betuiginge van altoos te zijn: Hoog Wel Geboren en seer Geliefde Vrouw. Uw hoogwelgeboren onderdanige, gehoorsame en Liefhebbende Man.

Clant 's Hage 13 april 1779

Zuidhorn 9 augustus 1778.

De gedachten van Maurits Clant dwalen af naar vroeger. Op dit rustige ogenblik, alleen op zijn kamer, overziet hij zijn leven tot nu toe. Er wordt aan de deur geklopt en Maurits Clant schrikt op uit zijn mijmeringen.

Een knecht komt melden dat dominee Johannes Ernestus Winter, de nieuwe predikant van Zuidhorn, is aangekomen. De borgheer herinnert zich dat hij als collator nog een aanstellingsbrief moet schrijven. Geconcentreerd zet hij zich aan de arbeid.

In het jaar 1787

Maurits Clant is in een goed humeur, om twee redenen. Zojuist heeft hij gehoord dat stadhouder Willem V is teruggekeerd naar Den Haag, nadat hij bijna was verdreven door de patriotten. Deze partij keert zich tegen het Oranjestad. Ze hebben zelfs bewapende exercitiegenootschappen opgericht. De

zwager van Willem V, koning Friedrich Wilhelm II van Pruisen, is de stadhouder met een leger te hulp gesneld.

Er is nog een reden tot blijdschap: Maurits Clant heeft op een verkoping een huis in de stad gekocht. Al zijn adellijke vrienden hebben een onderkomen in Groningen. Hij heeft voor fl. 6850,- een huis aan de zuidkant van de Grote Markt gekocht. Hij heeft zich voorgenomen de voorgevel te laten verfraaien.*

1967 Grote Markt nr. 39

Maurits Clant kocht dit pand op de hoek van de Gelkingestraat rond 1787. In 1794 liet hij de voorgevel wijzigen in classicistische trant en creëerde daarmee het huidige aanzicht van het huis.

Het kwam in 1809 in het bezit van Pieter Bindervoet, evenals de Hanckemaborg.

*Tegenwoordig is het café De Drie Gezusters hier gevestigd
(Foto: Beeldbank Groningen)*

Een nieuw kerkorgel

1 april 1793. De kerk van Zuidhorn is afgeladen vol. Nergens is meer een zitplaats te vinden. In de kerk bevinden zich de leden van de kerkelijke gemeente van Zuidhorn. De borgheren Wiardus Siccama (Klinckemaborg) en Maurits Clant (Hanckemaborg) hebben hun plaatsen in de herenbanken ingenomen. Schoolmeester Hermannus Kremer leest voor het begin van de dienst vanaf de orgelgalerij een stuk uit de Bijbel. Daarna brengt hij de gemeente op de hoogte van belangrijke zaken die in het dorp aan de orde zijn. Ook de orgelbouwers Freytag en Snitger zijn in de kerk aanwezig, want het is een feestelijke dienst. Het door hen pas opgeleverde nieuwe orgel wordt 'ten godsdienstigen gebruike' ingewijd. Maurits Clant spitst zijn oren. Hij wil niets missen van wat de eerwaarde Winter zegt. Hij hoort hoe de dominee hem

bedankt voor zijn financiële bijdrage voor de bouw van het orgel. Ook Wiardus Siccama wordt bedankt. Dat mag ook wel: beiden hebben fl. 603,- gegeven, een groot bedrag!

Dan richt Winter opnieuw het woord tot beide borgheren en Maurits Clant weet niet wat hij hoort. Winter betoogt dat alle mensen in wezen gelijk zijn en dat de adellijke heren Clant en Siccama er gelukkig niet over peinzen zich boven het volk te verheffen. 'Een patriot op de preekstoel', denkt Maurits en nog wel door zichzelf binnengehaald!

Huwelijk zonder toestemming: 25 juli 1794

Maurits Clant is woedend! Vandaag trouwt zijn jongste dochter Josina Edzardina Jacoba. Hij zou dus blij moeten zijn, maar het tegendeel is het geval. Hij is het helemaal niet eens met de keuze van zijn dochter: de officier Pieter Bindervoet uit Leiden. Die behoort niet tot een adellijke familie. Maurits Clant heeft geen toestemming gegeven voor dit huwelijk. Vervolgens heeft Pieter Bindervoet, voor geen kleintje vervaard, zijn dochter geschaakt en ze trouwen vandaag in Haren. Maurits Clant is zo boos, dat hij Josina ontferft, zo lang als Pieter Bindervoet leeft.

Silhouetten van Pieter Bindervoet en Josina Clant, hun huwelijk had niet de instemming van Maurits Clant, die zijn dochter vervolgens ontferfde.

De koe van burger Clant: 5 november 1799

De Groninger Courant ligt op tafel in de mooie kamer van de borg. Op de voorpagina staat, overdwars afgedrukt, de advertentie die Maurits Clant heeft laten plaatsen. Er is hem iets onplezierigs overkomen: één van zijn koeien is gestolen. Hij is boos. Respect voor de adel is er niet meer. Geïrriteerd besluit hij de advertentie met de zin: *dat de Justitie alhier in dezen nu eens werkzaam zij!* Hiermee heeft hij zijn hart gelucht. Sinds de komst van het Franse leger en de daarmee gepaard gaande omwenteling is hij niet meer dan een burger. Hij is uit al zijn rechten ontheven. Maar met die venijnige laatste zin heeft hij nog last gehad! Hij wordt aangeklaagd wegens belediging van de rechterlijke macht en wordt door de Hoge Justitiekamer veroordeeld tot een boete van acht daalders plus de proceskosten: in totaal tachtig gulden, negen stuivers en vier penningen. De macht van de Groninger landadel is voorbij!

26 mei 1804

Maurits Clant is gestorven. Met zijn dochter Josina is het niet meer goedgekomen. De Hanckemaborg is geërfd door de oudste dochter Alegonda. Blijkbaar heeft zijn vrouw Everdina Josina minder moeite met het huwelijk van Josina. Dit valt af te leiden uit het feit dat Pieter Bindervoet en Josina Clant al in 1805, een jaar na de dood van Maurits Clant, op Hanckema komen wonen. Everdina Josina overlijdt in 1808.

In 1809 draagt Alegonda de Hanckemaborg over aan zwager Pieter Bindervoet. Deze sterft in 1822, Josina in 1833. Zij is de laatste vertegenwoordigster van het geslacht Clant, zoals ook op haar grafsteen staat. Die ligt aan de noordkant van de Dorpskerk van Zuidhorn, ter hoogte van het koor.

*Grafzerk Josina met de tekst:
Hier rust het stoffelijk deel van onze geliefde
Moeder vrouw(e) Josina Everdina Jacoba
Clant van Hankema. Wed P. Bindervoet
en de laatste afstammeling van het Adelijk
geslacht van Clant Geboren den 5 Februarij
1773. Overleden den 12 Februarij 1833*

Waarom mist het Postkantoor de dakruiter?

In het vorige nummer stond een verhaal over het Postkantoor aan de Hoofdstraat in Zuidhorn. De bouwtekening en ook oudere foto's lieten zien dat er een torentje - een zogenaamde dakruiter - op het dak stond. Op latere foto's bleek die dakruiter verdwenen te zijn. Op de vraag of iemand weet waarom of wanneer dat is gebeurd ontvingen we geen reactie.

De kwestie liet me niet los. Daarom ben ik nog eens goed naar een aantal foto's in het HKZ archief gaan kijken. Op een ansichtkaart uit 1909 (uitg. K. Trip, zie het boek 'Straat voor straat' pag. 19) zag ik links van de dakruiter een telefoonpaal die hoger reikte dan de naburige huizen. En dat zette mij op het spoor van de techniek van telefonie. De telefooncentrale bevond zich in het postkantoor. Via kabels aan telefoonpalen was de centrale verbonden met huizen van bezitters van een telefoontoestel, en met centrales in omliggende plaatsen. ***Gingen al die telefoonkabels misschien vanaf de centrale via openingen in dat torentje naar buiten?*** Op een ansichtkaart uit 1939 (uitg. H.F. Poort, zie ook 'Straat voor straat', pag. 19) is de telefoonpaal verdwenen, maar de dakruiter is er nog. ***Werd dat torentje overbodig toen alle kabels in de grond waren gegraven?*** Een foto uit de zestiger jaren laat zien dat de dakruiter toen inderdaad verdwenen was. Dit zou dus de verklaring kunnen zijn.

Nico Attema keek vervolgens nog eens goed naar oude foto's op beeldbankgroningen.nl. Hij ontdekte dat de postkantoren in Leek, Winsum, Nieuweschans en Appingedam ook bouwwerkjes op het dak hadden die op recentere foto's waren verdwenen! Zelfde verhaal?

Nieuwbouw op historische grond

Rijksstraatweg 18 a Noordhorn

De meeste inwoners van Zuidhorn wonen in de vroegere weilanden rond Zuidhorn. Maar soms verrijst een nieuw huis op een bijzondere plaats. Bijvoorbeeld omdat daar eerder een gebouw stond, of omdat deze plek om andere redenen in de annalen wordt vermeld of op oude kaarten werd ingetekend.

In dit geval sta ik een ogenblik stil bij de geschiedenis van het bouwperceel waarop de familie Wieldraaijer het oog liet vallen. Het ligt aan de westzijde van de vroegere Rijksstraatweg tussen Noordhorn en de brug over het Van Starkenborghkanaal.

In het kader van de herinrichting werden hier vier kavels bouwrijp gemaakt. Ze stonden enige tijd met borden aangeduid als Kavel A t/m D. Intussen is de bouw in volle gang, óók op kavel D.

Het interessante van deze bouwplaats is dat die op de noordoever van de Noordhornertocht ligt, de oude dorpsgrens, waar Rijkstolhuis nummer 3 stond. Een gebouw dat rond 1920 werd afgebroken.

De Noordhornertocht

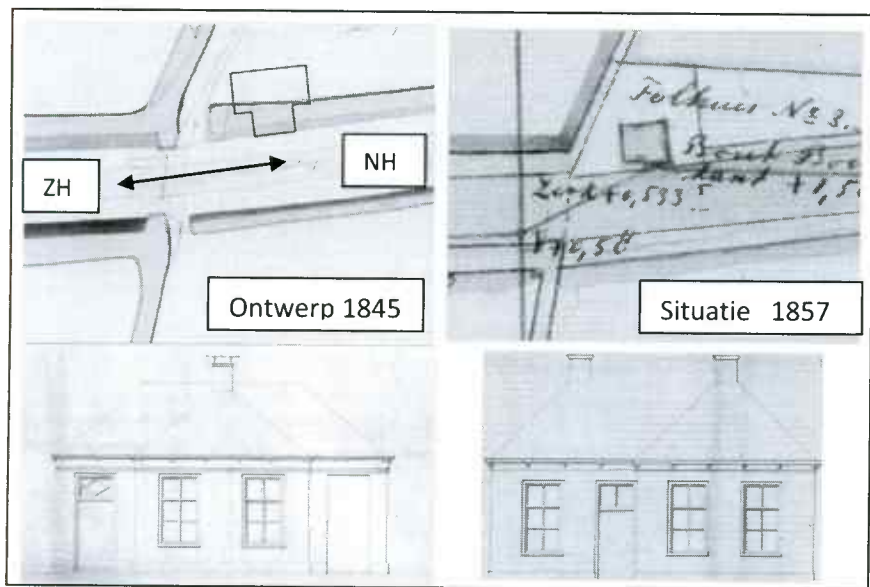
Deze tochtsloot werd naar de mening van Jan van den Broek* rond 1640 gegraven door de boeren wier land aan de oostzijde van de keileemrug lag. Door de verlanding van de Oude Riet stroomde het overtollige water daar bij ebstand niet langer af in de richting van de zee. Om het water kwijt te raken groef men een flinke sloot dwars door het smalste deel van de keileemrug. Deze tocht mondde enkele kilometers verderop uit in het lager gelegen Hoendiep. Op de plaats waar hij de oude Heerweg, nu Rijksstraatweg, kruiste bouwde men een houten duiker/brug die bekend stond onder de naam 'het hoge beun(t)je'. Een naam die in het vervolg als oriëntatiepunt in koopakten en pachtcontracten voorkomt.

Bijvoorbeeld : *'twee grazen land gelegen nabij het hoge beuntje'*.

Tot de aanleg van het Van Starkenborghkanaal lag hier de grens tussen de beide dorpen. Vele jaren later werd de Noordhornertocht grotendeels vergraven in een kanaaltje dat het dorp Noordhorn met het Hoendiep verbond; de Noordhorner schipsloot.

Rijkstolhuis Nr. 3

Rond 1845 werd de Heerweg tussen Leeuwarden en Groningen een **Rijksstraatweg**. In het kader van deze reconstructie werd het tracé opgemeten en in kaart gebracht. Bovendien werden er met oog op de toekomstige tolheffing op strategische plaatsen woningen geprojecteerd. Rijkstolhuis nummer één kwam aan de rand van Groningen. Bij de afslag naar Aduard bouwde men nummer twee. En ten noorden van de Noordhornertocht lag een geschikt stukje (rijks)grond waarop nummer drie zou verrijzen. Over de gewenste uitstraling van deze **Gabelle** nr. 3** verschilde men naar het schijnt van mening (zie fig 1).

*Fig. 1 Twee keer **Rijkstolhuis Nr. 3 bij Noordhorn**. Links: Plattegrond en front getekend in 1845). Rechts: de situatie in 1857. Het eerste en fraaiere ontwerp werd niet uitgevoerd. De eenvoudiger woning werd rond 1920 afgebroken. Bron: Beeldbank Groningen*

Het eerste, wat imposantere ontwerp (linksboven), werd niet uitgevoerd. Jammer, omdat een fraai gebouw zoals het vroegere tolhuis bij Menaldum dan vast wel gefotografeerd zou zijn (Fig.2). Van het eenvoudige tolgaardershuis bij Noordhorn, dat in 1920 werd afgebroken, kennen we (daarom ?) helaas geen afbeelding.

Fig.2 Het Menaldumer tolhuis, tussen Leeuwarden en Franeker. Het opschrift luidt 'Bier & Koffiehuis' (Tresoor - Fries Fotoarchief)

Fig. 3 Pijl: Plaats van het in 1920 verdwenen rijkstolhuis Noordhorn. Destijds werd het bewoond door de familie Van der Velde. (Website Zuidhorn in Beeld). Anno 2018 verrijst hier opnieuw een huis.

En nu

Nu wordt bijna 100 jaar later, ongeveer op dezelfde plaats, opnieuw een woning gebouwd die in omvang, comfort en uitstraling niet in de verste verte lijkt op het bescheiden optrekje waar diverse generaties tolpachters probeerden een boterham te verdienen. Maar ik hoop dat de bewoners er op de een of andere manier in slagen om de herinnering aan de geschiedenis van deze plaats levend te houden.

Om nou een bord in je tuin te zetten met Rijkstolhuis nummer 3 gaat mij wat te ver. Maar ik zou het toejuichen wanneer de loop van de vroegere Noordhornertocht wat nadrukkelijker zichtbaar blijven. Misschien een combinatieproject van gemeente en de aanwonenden?

*Fig. 4 De bouwrijp gemaakte kavel D grenzend aan het restant van de Noordhorner-
tocht, gegraven rond 1640 (witte pijl). Op de bouwplaats is het vooraanzicht van het
oude tolhuis geprojecteerd.*

* J.v.d. Broek 'Groningen en het Drentse water, Tussen Aduard en Grijpskerk 1' (Bron: website van de Groninger Archieven)

**** Gabelle is frans voor tol(huis). Rond 1850 werden,ook door de ingenieurs, nog veel franse termen gebruikt.**

Een historisch informatiebord bij Faan

Altijd als in Zuidhorn en omgeving spannende verhalen over vroeger worden verteld, komen onvermijdelijk de gruwelen tevoorschijn die in het jaar 1731 werden gepleegd door Rudolph de Mepsche, borgheer van Bijma in Faan. Het verhaal is bij velen welbekend. Het speelt zich af in een periode, begin 18^e eeuw, dat vanuit de kerken fel werd geprekeet tegen sodomieten, mannen die zoals dat toen werd aangeduid 'stomme zonden' begingen – we zouden ze nu homoseksuelen noemen. Rudolph de Mepsche, die in 1731 net grietman was geworden van Oosterdeel Langewold, waar ook Noord- en Zuidhorn, Faan, Niekerk en Oldekerk onder vielen, bracht 22 van sodomie verdachte mannen op. Hij organiseerde een berechting in het kerkje dat bij de borg Bijma hoorde.

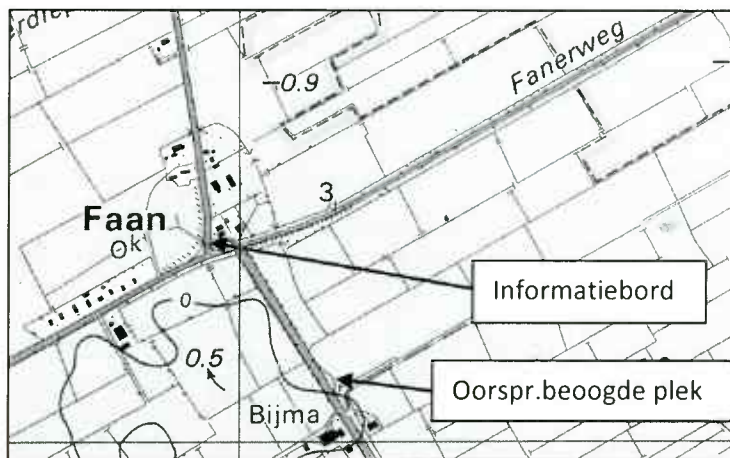
Na de uitgesproken doodvonnissen liet De Mepsche de 21 mannen (eentje was tijdens de martelingen overleden) ter dood brengen door wurging en verbranding, op het in Zuidhorn gelegen executieveld. Dat lag terzijde van de Gast, op de plek waar nu de woonwijk de Bongerd is gelegen. De borgheer van Hanckema in Zuidhorn, Maurits Clant, die in die tijd was gewikkeld in een machtsstrijd met De Mepsche, weigerde het transport van de veroordeelden naar het executieveld (op zeven boerenwagens) over zijn grondgebied te laten lopen. Naar verluidt is er een speciale weg aangelegd (nu de Frankrijkerlaan) om een route naar het 'kaakheem' te kunnen volgen buiten de Hanckemaborg om.

Al geruime tijd leeft er bij de historische verenigingen van Zuidhorn en Oldekerk de wens om ergens ter hoogte van Bijma of van het vroegere kaakheem iets op te richten ter herinnering aan de Faanse gruwelen. Het is immers een gebeuren zonder weerga: een publieke executie na een strafproces - buiten oorlogstijd - van zo'n grote groep mensen, wegens vermeende zedeloosheid. Een jaar of tien geleden is al eens geprobeerd, door een werkgroep bestaande uit leden van de Historische Kring Zuidhorn en van Aeldakerka, om een klein monument op te richten langs de Fanerweg, schuin tegenover de tegenwoordige boerderij Bijma. Daar is een kleine halfronde verbreding van de wegberm, op de plek waar vroeger koetsen konden keren op de oprijlaan van de borg. Die borg zelf lag iets verder van de weg af dan de huidige boerderij. De gemeenteraad van Grootegast wees het plan echter af.

De plek is niet erg geschikt om als fietser of automobilist even halt te houden, en het plan om een weggetje achteruit aan te leggen naar een verderop langs de provinciale weg te situeren parkeerplek vond ook geen genade in de ogen van de gemeenteraad.

Vijf jaar geleden is het initiatief weer opgepakt, nu met een eenvoudiger (en ook goedkoper) plan, namelijk om een historisch informatiebord* te plaatsen op de plek waar de Fanerweg richting Leek linksaf slaat van de provinciale weg van Zuidhorn naar Niekerk en Oldekerk (zie fig. onder). Daar ter plaatse is er een ruimere wegberm met een klein stukje bestrating terzijde van de hoofdweg, dat toegang biedt naar een paar op die plek gelegen woningen. Hier kunnen wandelaars, fietsers en automobilisten veilig even staan om kennis nemen van de op het bord vermelde informatie, waarbij ze rechtstreeks uitkijken op de plek waar vroeger de borg Bijma en het bijbehorende kerkje hebben gestaan. Het heeft om allerlei redenen nogal wat tijd genomen, maar uiteindelijk zijn de vergunningen van zowel de gemeente (Grootegast) als de provincie Groningen voor zo'n informatiebord onlangs toch verworven. Voor de bekostiging van het bord wordt dankbaar gebruik gemaakt van een subsidie van het Gebiedsfonds Westerkwartier. Binnenkort kunt u nadere berichten over de plaatsing en onthulling tegemoet zien!

Roelf Moes (Aeldakerka) en Piet Pellenbarg (Historische Kring Zuidhorn)

* De tekst op het bord werd i.o. vastgesteld door Anne Drentje en Roelf Moes

Informatiebord Faan

*De Historische Kring Zuidhorn en
Aeldekerka sloegen de handen ineen.
Dankzij hun initiatief kunnen bewoners
en vreemdelingen binnenkort bij de
plaats waar het huis te Faan stond
kennisnemen van de vreselijke
gebeurtenissen die zich hier bijna 300
jaar geleden hebben afgespeeld*